

OTTO 33

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Araştırma-İnceleme 04

Nasr Hâmid Ebû Zeyd

İlahi Hitabın Tabiatı –Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine–
Özgün adı: *Mefhûmu'n-naşş dirâse fi 'ulûmi'l-Çur'ân*

Çeviren: Mehmet Emin Maşalı

Son Okuma: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Grafik Tasarım ve Uygulama: TAVOOS

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ISBN 978-625-7236-62-1

Sertifika No: 44396

1. Baskı: Ocak 2001 (kitâbiyât)
2. Baskı: Nisan 2006 (kitâbiyât)
3. Baskı: Kasım 2013
4. Baskı: Ağustos 2021

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4

06420 Çankaya Ankara

tel.-faks: 0312. 439 01 69

www.ottoyayin.com

otto@ottoyayin.com

facebook.com/otto.yayinlari

twitter.com/ottoyayin

İLÂHÎ HİTÂBİN TABİATI

METİN ANLAYIŞIMIZ VE KUR'AN İLİMLERİ ÜZERİNE

NASR HÂMİD EBÛ ZEYD

Çeviren

Mehmet Emin Maşalı

OTTO

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	9
TÜRKÇE BASKIYI SUNARKEN	11
ÖNSÖZ	29
GİRİŞ	
DİNSEL SÖYLEM ve BİLİMSEL YÖNTEM	33
1. Gelenekçilik-Yenilikçilik	36
2. Geleneğin Bilimsel Anlayışla Ele Alınması	44
3. Yöntem Üzerine	53
BİRİNCİ BÖLÜM	
METİN-KÜLTÜR İLİŞKİSİ (Kur'an Metninin Kültür İçi Oluşum ve Kültürü Oluşturma Süreçleri)	61
I. Vahiy	61
1. Bir İletişim Biçimi Olarak Vahiy	62
2. İnsan-Cin İlişkisi	64
3. Kur'an Vahiyi	73
4. Kur'an ve Kitap	89
5. Mesaj ve Bildirim	94
II. Kur'an'ın İlk Alıcısı	96
1. Hz. Muhammed ve Haniflik	99
2. İbrahim Dini	102
3. İlk İletişim (Vahiy) Hâli	104
4. 'Olgu'ya 'Bildirim'le Yöneliş	110
III. Mekki-Medeni	117
1. Mekki-Medeni Ayrımına İlişkin Kriterler	118
2. Üslup Kriteri	122
3. Rivayetler Arasını Uzlaştırma Yöntemi	124

4. Aynı Metnin Tekrar İndiği Varsayımı	131
5. Metin-Hüküm Ayırımı	135
IV. Esbâb-ı Nüzûl	144
1. Kur'an'ın Peyderpey İnişinin Sebebi	145
2. Kur'an'ın Peyderpey İniş Keyfiyeti	148
3. Lafzın Umumiliği ve Sebebin Hususiliği Durumunda 'Anlam'	152
4. Nüzûl Sebeplerinin Belirlenmesi	160
5. Ayetin Tekrar İnmesi ve Aynı Sebebe Bağlı Olarak Birden Çok Ayet İnmesi	165
V. Nâsîh-Mensûh	170
1. 'Nesh' Kavramı	170
2. Neshin İşlevi	175
3. Neshin Çeşitleri	180
4. Tilavet-Hüküm Ayırımı	187
5. Nesh ve Kur'an'ın Ezeliliği	193

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN METNİNİN ENSTRÜMANLARI	199
I. İ'câz	199
1. Kur'an ve Şiir	201
2. Kur'an ve Seci	206
3. Kur'an Metninin Dışındaki İ'câz	209
4. Kur'an'ın Metnindeki İ'câz (Te'lif/Metinsel Harmoni)	213
5. Kur'an Metninin Dilindeki İ'câz (Nazım/Söz Dizgesi)	219
II. Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet	225
1. Sureler Arasındaki Uyum	229
2. Ayetler Arasındaki Uyum	237
III. Lafızlarda Açıklık ve Kapalık	248
1. Mantuk-Mefhum* (Nassların Sınırlılığı)	251
2. Mücmel	256
3. Kur'an Metninin Çelişki İzlenimi Uyandıran Unsurları	260
4. Sure Başlarındaki Bağımsız Harfler (Hurûf-ı Mukatta'a)	264
IV. Genel ve Özel Lafızlar (Âmm-Hâss)	274
1. Genellik (Umûm) İfade Eden Araçlar	279
2. Özellik (Husûs) İfade Eden Araçlar	288
3. Mutlak-Mukayyed	302
V. Tefsir ve Te'vil (Açıklama ve Yorumlama)	307
1. Sözlük Anlamları İtibarıyla Tefsir ve Te'vil	313
2. Tefsir ve Te'vil'in Terim Anlamları	326
3. Te'vil Mekanizmaları	332

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'IN ANLAM VE İŞLEVİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN DÖNÜŞÜM	339
1. Kabuk ve Yüzey İlimleri	343

2. Öz İlimler (En Üst Tabaka)	348
a) Ma'rifetullâh	348
b) Allah'a Yolculuğun (Sülûk) Yöntemi	357
c) Ölüm Sonrası Durumun Bilinmesi (Sevap-Ceza)	361
3. Öz İlimler (En Alt Tabaka)	363
a) Fıkıh	364
b) Kelam	369
c) Kıssalar	369
4. Fukaha ve Kelamcılarının Konumu	370
5. Te'vil (Kabuktan Öze)	372
6. Te'vil (Mecazdan Hakikate)	382
7. Avam-Havas (Zahir-Bâtın)	388
8. Kur'an Metninin Farklı Anlamsal Düzeyleri	396
TABLÖLAR	409
ŞEMALAR	414
KAYNAKÇA	419
DİZİN	423

TÜRKÇE BASKIYI SUNARKEN

İlahi hitabın tabiatının ne olduğu sorusu, zorunlu ve önemli bir sorudur. Çünkü bu soruya verilecek doğru yanıt, ilahi hitabın, modern çağa özgü yeni ihtiyaçlarla paralellik arz eden; ancak bu hitabın yapısıyla çelişmeyen ve onun insanlığa yönelik bir söylem olmasından kaynaklanan temel prensiplerine aykırı düşmeyen bir telakki çerçevesinde anlaşılması ve açıklanmasına ilişkin sağlıklı bir yöntem önerisinde bulunmak için gerekli ve zorunlu bir öncüdür. İşte bugün Türk okuruna *İlahi Hitabın Tabiatı* adıyla sunmakla onur duyduğum *Mefhūmu'n-naşş* isimli eser, bu temel soruyu cevaplamaya yönelik bir katkıda bulunma girişimidir.

Söz konusu soru, İslami geleneğimizde, Kur'an'ın 'ezeliliği' (*kıdem*) ve 'yaratılmışlığı' (*hudūş*) ismiyle bilinen problem çerçevesinde ortaya atılmıştır. Esasen bu, özgür düşünsel diyalogun değil, siyasal otoritenin belirleyici olduğu bir sorundur. Siyasal otorite (bu probleme) ilk olarak Abbasi halifeleri Me'mūn ve Mu'tasım'ın hilafetleri döneminde akılcılık adına müdahalede bulunmuş ve 'Mihne' adıyla anılan uygulamalarda "Allah'ın ezeli kelamı ve ezeli/kadim Zatı'na ait bir sıfat vasfını taşımasından ötürü Kur'an'ın kadim olduğu" düşüncesini savunanlara karşı baskı politikalarına başvurulmuştu. Ardından, Mutevekkil ve onu takip eden dönemde, siyasal otorite bir kez daha devreye girmiş; ancak bu seferki müdahale 'fitnenin bertaraf edilmesi' gerekçesi üzerine ikame edilmiştir. Anılan otorite bu müdahale çerçevesinde Kur'an'ın 'ezeli' olduğu fikrini savunanları destekleyerek "Kur'an'ın, Zat-ı İlahi'nin kendisiyle nitelenmesi caiz olmayan sesler, söz ve ontolojik düzlemde ortaya çıkmış bir dilden müteşekkil olması hasebiyle, muhdes ve mahluk sıfatını taşıdığı; dolayısıyla, kalam-ı ilahinin Allah'ın zati sıfatlarının-

dan değil, fiilî sıfatlarından olduğu” fikrini benimseyenlere baskı uygulamıştır. Sonuçta, ‘Kur’an’ın ezeliyeti’ dogması, aslında beşerî düşüncenin bir ürünü olmasına rağmen, biricik sahih Sünnî inanç hâline gelmiş; böylece –tarihsel mütekabiliyetle birlikte– söz konusu dogma, vahiyle belirlenmiş inanç hakikatlerinden bir parçaya dönüşmüş ve yine söz konusu tarihsel mütekabiliyet sayesinde ‘zorunlu dinî bilgi’ kategorisine dahil edilmiştir. İşte böylece, düşünceye baskı ve düşmanlık noktasında akılcılık adına baskı politikalarını uygulayan bir önceki siyasal otoriteden hiç de aşağı kalmayan bu totaliter siyasal otoritenin kararı, vahiyle belirlenmiş mukaddes bir inanç şeklini almıştır. Bazılarının ‘gerçek İslam’ın ta kendisi olduğunu iddia etmekten geri durmadıkları Eşarilerin orta yolcu yaklaşımı, ezeli olan ‘kelam-ı nefsi’ ile, bu kelamın sonradan vücut bulmuş Kur’an formunda okuduğumuz taklidi arasında bir ayırım öngördüğü için, Eşariler ‘i’caz’ın nerede gerçekleştiğini tayin konusunda büyük bir sıkıntı yaşamışlardır. İ’caz acaba ezeli nitelikli kelam-ı nefside mi gerçekleşiyordu? Eğer böyleyse, bu durumda Araplara Kur’an’ın bir benzerini getirmeleri şeklinde meydan okumasının anlamı neydi? Yok eğer bu meydan okuma, ezeli kelamda değil de, bu kelamın hâdis olan taklidinde vuku bulan bir şey ise, bu durumda i’caz, ilahî değil, beşerî bir olgu olmuş oluyordu. İ’caz konusunda, ezeli ‘kelam-ı nefsi’ ve onun hâdis ‘taklidi’ şeklindeki ikilemi aşan bir açıklama geliştirebilen kişi, Yunan’dan olduğu kadar Mutezile’nin birikiminden de istifade eden, ‘nazım’ kuramının sahibi Abdulkâhir el-Curcânî olmuştur. O, “Kur’ani i’cazın incelenmesi ve kurallarının ortaya konması için işe Arap şiirinin incelenmesi” ile başlamanın gerekliliğini şart koşar. Zira –bir beşer kelamı olan– şiirin incelenmesi, i’cazın ancak kendisiyle anlaşılabilirliği ‘beliğ söz’e ait kuralların açığa çıkarılmasına yönelik ilk adımdır. İşte böylece Curcânî, çağdaş dönemde dil, belâgat ve edebî eleştiri bilimlerinde kaydedilen gelişmelerin yanı sıra, Kur’an’ın anlaşılması ve açıklanmasında kullanılan çağdaş edebî yöntemin de epistemolojik temelini teşkil eden ‘edebî yöntem’i ortaya koymuş olmaktadır.

Edebî okuma yöntemi, yeni bir yöntem olmadığı gibi, dinî metinlere dışarıdan zorla tatbik edilen bir yöntem de değildir. Gerçek olan şu ki, dinî metinler, öncelikli edebî metinlerdir; çünkü bu metinler, muhatap üzerindeki etkilerini, büyük ölçüde üslûp öğeleri ile şiirsel ya da anlatsal nitelikli dilsel form çerçe-